

Diplomitöö
473560

Richard Roden.

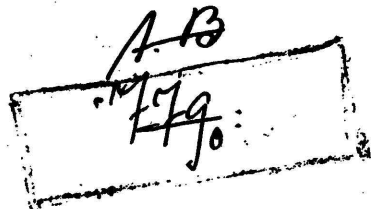
Tartu Ülikooli
MAJANDUSTEADUSKOND.

29. mail 1942. a.

N° 166.

Tartu.

MAAREFORM EESTIS.

Esitatud Tartu Ülikooli Majandusteadus-
konnale diplomitööna
25. mail, 1942. a.

Lõpetanud majandusteaduskonna 7. VII 1942. a.

S I S U K O R D:

	lk-d
I Sissejuhatus	2
1. Maareformist üldiselt	2
2. Maareformi mõiste	5
II Sisu	6
1. Agraarolud Eesti iseseisvuse tekki- misel	6
2. Maareformi põhjused Eestis	12
a. Poliitilised põhjused	12
b. Sotsiaalsed põhjused	13
c. Majanduslikud põhjused	14
3. Maareformi õiguslikud alused	22
4. Maareformi tegelik teostamine	28
a. Riigistatud maa jagamine	28
b. Asunike abistamine asundamisel.	31
5. Hilisemaid korraldusi maareformi alal Eestis	32
a. Erarendimaade võõrandamine ...	32
b. Hinge- ja lapimaade ümberkorral- damine	34
c. Asundustegevuse korraldamine .	35
III Lõppkokkuvõte	37
1. Maareformi tulemusi	37
Teesid	41
Osundatud teosed	42

I S i s s e j u h a t u s .

1. Maareformist üldiselt.

Poliitiliste muudatustega- enne-maailmasõjaaegsete riik-
likkude üksuste lagunemisega ja uute rahvuslikkude riikide tek-
kimisega - on kogu Euroopas kaasas käinud sügavad majanduslikud
muudatused. Esijoones olid agraarolud need, mis kõikjal põh-
jalikke ümberkorraldusi on läbi teinud, iseäranis aga uutes
riikides. Üldiseks iseloomustavaks jooneks on kõigil neil ag-
raarreformidel, peale S.S.S.R., suurmaapidamise asendamine
väikemaapidamisega.

Soomes ilmus 1919.a. renditalude päriseksostmise seadus,
mille järgi kõigil rentnikel oli õigus oma renditalundeid
osta. Renditalundi suuruse ülemmääraks oli 20 ha kõlbulikku
maad ja kuni 20 ha metsa. Selle seaduse alusel läks väga pal-
ju rendikohti nende kasutajaile omanduseks. Statistilised and-
med näitavad, et kuni 1927.a. oli ostetud 96587 renditalundit,
millest 51 849 /54%/ popsikohta (torppa) ja 44 738 (46%) maja-
platsi (Häuslereien).¹⁾ 1922.a. seaduse põhjal hakati võõranda-
ma eramõisu, millede pindala suurus oli üle 200 ha või missu-
guseid ei harinud omanikud ise. Nende seaduste tulemuseks on
talundite arvu kasv Soomes 138 072 pealt 1901.a. - 394 301
talundi peale 1927.a., mis jagunesid suurusklassidesse järg-
miselt:²⁾

1) Kyösti Haataja, Die finnische Landreform, M. Sering, Die ag-
rarischen Umwälzungen im ausserrussischen Osteuropa, Sammel-
werk, Berlin und Leipzig 1930, lk. 68.

2) Kyösti Haataja, op.cit., lk. 71.

alla 20 ha	230 178
20 - 100 "	117 355
üle 100 "	46 768

Iseäranis palju on kasvanud alla 20 ha pindalaga talundite arv, milliseid oli 1901.a. 11 710 talundit³⁾:

Lätis kuulus enne iseseisvuse saavutamist Liivimaa osas talunikele 42,6%, rüütlimõisadele 51,3% ning Kuramaa osas talunikele 36,6%, rüütlimõisadele 40,9% põllumajanduslikust maast⁴⁾. Ülejäänud osa kuulus riigile, kirikutele, põllumajanduspangale ning kogukondadele. Mets ja kõlbmata maa kuulus peamiselt suurmaapidajaile. Kuna ka talunike hulgas oli palju suurmaapidajaid, siis oli Liivimaa osas 2/3 ja Kuramaa osas üle poole suurmaapidamised⁵⁾. Selle tagajärjel oli arurikas maa töölisklass ilma maata. Säärane olukord ei võinud muidugi edasi kesta iseseisvuse saabumisega. 1920.a. maaseadusega loodi maafond, kuhu kuulusid endised rüütlimõisad, riigimaad ja -metsad ning kirikumaad, kogusummas 3 710 414 ha⁶⁾. Maaga koos võõrandati ka hädavajalik kasutuskõlbulik inventar. Eesõigus maafondist maad saada oli sõjast osavõtnuil, kellel ei olnud üldse maad või kellel oli seda vähe, ning kohalikud maatamehed. Maanälg oli nii suur, et juba 1921/22.a. jooksul eraldati maafondist 17 930 talundit, kogupindalaga 283 956,6 ha⁷⁾.

3) Kyösti Haataja, op.cit., lk. 71.

4) Otto Korfes, Die Agrarrevolution in Estland und Lettland, M.Sering, op.cit., lk. 76.

5) Otto Korfes, op.cit., lk. 77.

6) Otto Korfes, op.cit., lk. 107.

7) Otto Korfes, op.cit., lk. 112.

1. jaanuariks 1928. a. oli Lätimaal korraldatud 99647 talundit 1 490 567 ha pindalaga⁸⁾.

Leedus, kus talupoegade vabastamise ajal 1865. a. oli 45%⁹⁾ maast talupoegade käes, ilmus pärast iseseisvuse saavutamist aastal 1920 maaseadus, mille alusel maa saamiseks oli õigus esmajärjekorras sõjas haavatasaanuil, invaliididel ja langenute omakseil. Teises järjekorras said maad kõik ülejäänud sõjast osavõtjad, ning kolmandana, kui maad üle jäi, maatamehed ja väikemaapidajad, kellel maad alla lo tiinu oli. Jagamisele kuulusid: 1. riigimaad, 2. võõrandatud eramaad, missugused moodustati 300-800 tiinulistest maadest 15% võõrandamisega ning üle 800 tiinulistest maadest 30% võõrandamisega¹⁰⁾. Maafondist jagati kuni 1928. a. 552 755 ha, millest moodustati 54 184 talundit¹¹⁾.

Ka kõigis teistes peale ilmasõda tekkinud riikides on maareform läbi viidud heade tagajärgedega.

Aga ka paljudes vanades Euroopa riikides on palju väiketalusid loodud, eriti peale maailmasõda, mil riigid sõjast kojupöörduvaile sõdureile nende vaeva maaga tasusid.

Inglismaal ja Walesis on vastava aktiga 1907 kuni 1914. a. mitte vähem kui 14 381 väiketalu loodud, kogupinnaga 190 000 aakrit (76 000 ha), koha suurus keskmiselt 5 1/4 ha. 1916. ja 1918. a. anti välja kaks uut seadust, Small Holding Colonies Acts, tähtsusega kogu Suurbritannia kohta, missuguste peaesmärkideks oli sõjast osavõtnuile maad anda.¹²⁾

8) Otto Korfes, op.cit., lk. 113.

9) Silvio Broedrich, Die Agrarreform in Litauen, M. Sering, op.cit., lk. 132.

10) Silvio Broedrich, op.cit., lk. 136.

11) Silvio Broedrich, op.cit., lk. 152.

Saksamaa võis juba esimese ilmasõja alguses laialatuslikule sisekolonisatsioonile tagasi vaadata. Preisis oli mõne aastaga 4 000 uut kohta loodud, millele lisaks veel 4 000 nm. rendiostukohta tuli¹³⁾.

2. Maareformi mõiste.

Eeltooduga selgitasime, et peaaegu iga riik Euroopas on käesoleval sajandil viinud läbi põhilised muudatused enda põllumajanduslikult kasutatava maa omandiõiguse alal.

Ka Eesti, saavutanud iseseisvuse, korraldas kohe enda talundite küsimuse. Emne Eesti maareformi juurde asumist puudutame aga lühidalt maareformi mõistet.

Maareform on maavaldamise seaduslike aluste muutmist ning põllumajanduslikult kasutatava maa ümberjagamist taotlev reform¹⁴⁾. Maareformi all ei saa mõista iga-sugust maavalduse ümberkorraldamist, vaid ainult niisugust, millega maa omandiõigus siirdakse teisele seadusandliku akti põhjal.

Maareformi võib teostada kahel teel: sotsialiseerimise ja riigistamise teel. Sotsialiseerimise ehk ühiskondamise all mõistame poliitiliste vahendite abil individualistliku majandussüsteemi muundamist sotsialistlikuks majanduseks¹⁵⁾. Maareformi teostamisel sotsialiseerimise teel siirdakse põhimik ühiskonnale, kusjuures kaob eraomand ja eraalgatus.

12) Strakosch, S., Das Agrarproblem im neuen Europa, Berlin 1930, lk. 100.

13) Ibid.

Riigistamine ehk natsionaliseerimine maareformijate seisukohalt tähendab omandiõiguse siirmist riigile põhimiku suhtes¹⁶⁾. Riigistamisega ei lülitata välja eraalgatust, vaid taotletakse maa jagamist selliselt, et rahuldatud oleks enamik kodanikest kogu riigis. Riigistamine on läbi viidud heade tagajärgedega peaaegu kõigis uutes, peale ilmasõda tekkinud riikides.

Missugust teed ka valida maareformi teostamiseks, igal juhul on tegemist enam või vähem omandiõiguse piiramisega üldsuse, riigi ja ühiskonna huvides, mis siiski vastab enam ajaloolistele tõsioludele, kus tuntakse enam või vähem piiratud õigust, nagu ütleb Adolf Wagner, kuna praegune maaomandi jaotus põhjeneb enamikus vägivallal¹⁷⁾.

II S i s u .

1. Agraarolud Eesti iseseisvuse tekkimisel.

Ajaloo kestel olid Eesti Vabariigi piirides olevad maad koondunud kolme õiguslikult erinevasse rühma: rüütlimõisad, domeenid (riigimaad) ja pastoraadid ehk kirkumaad. Iga rühm omakorda jagunes kolme liiki: mõisamaa, kvoote- ja kuuendikumaad ja talumaad. Erandi moodustasid Petserimaa ja Narvatagune maa-ala, kus valitses kogukogukondlik majapidamine hingemaa- süsteemiga.

14) Maareform E.M., Eesti Entsüklop. V, k/ü Loodus 1937, veerg 806.

15) Sotsialiseerimine, E. Ents., VII, k/ü Loodus 1937, v. 954.

16) Riigistamine, E. Ents., VII, k/ü Loodus 1937, veerg 212.

17) Freese, H., Nationale Bodenreform, Berlin 1926, lk. 51.

Tähtsama osa nii maa-ala kui ka sellega seotud õiguste poolest moodustasid rüütlimõisad. Nende algus langeb ajajärku, mil eestlased oma vabaduse raudrüüttele kaotasid. 1694.a. restitueeris Rootsi valitsus Liivimaa osas 5/6 ja Eestimaal üle poole kõigist mõisadest riigile tagasi, kuid Venemaa alla langedes tunnistati reduktsioon jälle tühjaks, ning 1783.a. anti mõisad senistele pidajaile piiramata eraomanduseks. Rüütlimõisa suuruse alammääraks oli endisel Liivimaal 339,6 ha kõlbulikku maad, selle hulgas 113,2 ha põldu, Eestimaal 163,8 ha põllumaad ühes vastava hulga heina- ja karjamaaga. Rüütlimõisadega oli seotud terve rida õigusi ja eesõigusi. Tähtsam neist oli Maapäeva pidamine ja selle organite valimine. Peale selle olid veel viinapõletamise ja õllekeetmise ainuõigus, kõrtsiõigus j.t. Kuni 1869.a. võisid rüütlimõisu omada ainult aadlikud. Tollest ajast peale laiendati see õigus kõigi ristiusku rahvaste kohta.

Riigimõisade tekkimine langeb suuremalt osalt Rootsi aega, mil reduktsiooni tagajärjel hulk varem lääniõiguse põhjal kasutatud maid uuesti riigile tagasi langes. Vene ajal kasutati neid väljarentimise teel. Tartus 2.II 1920.a. sõlmitud rahulepingu põhjal läksid domeenid Eesti Vabariigi omanduseks.

Pastoraatide tekkimine langeb 13.sajandisse. Need olid laenuõigusest vabad, vastavate kihelkondade omandus, määratud kohalikkude vaimulikkude ülalpidamiseks.

Nagu juba eelpool tähendatud, jagunes iga rühm oma-

korda kolmeks: mõisamaaks, talumaaks ning kvoote- ja kuuendikumaaks.

Mõisamaad loodi maahärrade ja vasallide sissetulekute suurendamiseks. Kuigi selleks vaba maad tarvitada oli, sündis see siiski enamasti kohalike elanike äraajamise ja nende ülesharitud maade omandamise teel. Nende maade harimise kohustus pandi talumaade pidajaile.

Kvootemaad tekkisid Liivimaal 1849.a. talurahvaseadusega talumaast umbes 1/5 eraldamise teel, kuna kuuendikumaad tekkisid Eestimaal 1856.a. talumaast umbes 1/6 osa eraldamisega. Need maad läksid mõisnike käsutusse, kes kasutasid neid mõisatöölise ülalpidamiseks.

Talumaade mõiste langes varem kokku orjusemaa mõistega. Talupojad, kes seal elasid, pidid mõisale ~~makse~~ makse maksma ja hiljem ise ka teokohustust täitma. Pealegi võis mõisnik neid omalt kohalt ära ajada. 1816. ja 1819.a. talupojaseadustega, millega kaasus õieti meie esimene maareform, sai talupoeg isiku-vabaduse, kuna täielik omandiõigus tema maa kohta kuulus mõisnikule. Mõisnik rentis maad talupojale oma äranägemise järgi, sageli andes neile sooääri ning uudismaid, liites paremad maad, kus talupoeg senini oli asunud, mõisamaa külge, hävitades või vähendades sellega seniseid talundeid. 1849. ja 1856.a. seaduste alusel algas meie järgmine maareform, mil tõmmati kindlad piirjooned talu- ja mõisamaa vahele, kõrvaldades sellega talumaade liitmise mõisamaaga. Nende seadustega kaotati ka teorent,

asendades see raharendiga, ning pandi alus talundite päriksostmisele. Reguleeriti ka talumaade suurust. Eestimaal oli näiteks talundi minimaalsuurus 3 tiinu põllumaad ühes juurdekuuluva karja- ja heinamaaga ning maksimaalsuuruseks 24 tiinu põldu ühes juurdekuuluva karja- ja heinamaaga¹⁸⁾. Seega oli talundi maa suurus piiratud, takistades liiga väikeste kui ka liiga suurte kohtade loomist. Nii oli Eestimaal 1900.a. talundite suurusrühmitus järgmine¹⁹⁾:

	Ostutalundid.		Renditalundid.	
	Arv	%	Arv	%
1 - 5 tiinu	277	2,7	4 414	22,9
5 - 10 "	535	5,1	3 043	15,8
10 - 20 "	1 284	12,4	3 281	17,0
20 - 30 "	2 178	21,0	2 637	13,7
30 - 50 "	4 200	40,4	4 331	22,4
üle 50 "	1 916	18,4	1 576	8,2
Kokku	10 390	100,0	19 284	100,0

Teine maareform kestis kuni meie iseseisvuse saavutamiseni, mil tekkinud olukorra tunduv muutus tingis kolmanda ja kõige radikaalsema maauuenduse, mis on kõige tähtsam talundite suuruse ja tiheduse seisukohalt.

18) E.V. Bodisko, vt. Talundite kujunemine, Konjunktuur nr. 64/65 1940, lk. 119.

19) Talundite kujunemine, Konjunktuur nr. 64/65 1940, lk. 119.

Kuna ositamisele tulid kolmanda maareformiga rüütli-, kroonu- ja kirikumõisad ning Petseri ja Narva jõe taguseil aladel suurmaapidamised ja peremeheta jäänud maa-alad, haaras see kokku 1 292 üksust üldpindalaga üle 2 miljoni ha²⁰⁾. 1919.a. oli 1 149 suurmaaomanduse päralt kokku 2 428 087 ha ehk 58,0% ja 51 640 väikemaomanduse päralt kokku 1 761 015 ha ehk 42,0%. Peale nende oli veel Petserimaal ja Narva jõe tagusel maa-alal 201796 ha. Mõisade keskmiseks suuruseks oli 2 113,2 ja talumaa keskmiseks suuruseks 34,1 ha²¹⁾. Neist andmeist näeme, et üle poole maast oli koondunud väheste mõisnike kätte, kuna umbes 50 korda suuremale talunike arvule kuulus vähem kui pool maad. Pealegi kuulus mõisule viljakam maa ühes metsadega. Samuti oli mõisamaa vaba naturaalkohustusist, kuna talumaid koormasid eriti teetegemis-, rahvakooli-, vallakohtu- ja vallapolitseikulud ning vaeste-hoolekanne. Sellepärast oli väikemaapidamine surutud kängus olekusse, tema edu forsseerivad tegurid - ühistegevus ja põllumajanduslik kutseharidus - tehtud raskelt kättesaadavaks, nii et veel lühikest aega enne ilmasõda väitis Dr. Eisenschmidt teatava õigusega, et kodumaa talundid arenevad ligikaudu "vähjakäigus", et nende tasuvusolud on väga halvad²²⁾.

20) T. Sinberg, Ülevaade maakorraldusest Vabariigi esimesel aastakümnel, Agronoomia nr. 2, 1928, lk. 44.

21) Th. Pool, Maauuendus Eestis ja selle tulemusi, Fennougrica V. A., Tallinn, 1936, lk. 5.

22) Talundite kujunemine, op. cit., lk. 103 ja 104.

Veel halvem oli olukord Liivimaal, kus 2/3 maast kuulus suurmaapidajaile. Järeldus oli, et arvurikas tööliskond maal ilma maata oli, ega omanud ka väljavaateid selle saamiseks. Talupoegade käes oli vaevalt pool maast, kuigi nad moodustasid 88,67% maarahvastikust²³⁾.

Põllu-, heina- ja karjamaad olid suurmaaomandist 47,7%, väikemaaomandist 88,5%. Sellest oli umbes pool heina- ja karjamaad, sest pika talve vastu oli tarvis palju toitu loomadele tagavaraka muretseda²⁴⁾.

Eeltoodust järgneb, et maareformi järgi oli tungiv vajadus. Sotsiaalne rahulolematuse avaldus juba 1905.a. revolutsioonis. Ligikaudu 50 mõisa peahoonet põletati, samapalju või isegi rohkem hävitati.²⁵⁾ Kuid eriti akuutseks muutus probleem Vabadussõja alguseks, mil juba põhjaliku maareformi teostamiseks polnud ees suuri raskusi. Kuid et iga uue põhjaneva uuenduse vastu ollakse, on arusaadavad ka kahtlused maareformi kordaminekusse selle teostamise algaastail, mil ennustati täielikku "krahhi" ja nurjumist; kuid vaatamata halbadele eeltingimustele arenes maareform soodsalt, näidates peagi positiivseid tulemusi.

23) Otto Korfes, op.cit., lk. 77 ja 84.

24) Otto Korfes, op.cit., lk. 75.

25) Jüri Uluots, Agrargeschichte Estlands, Tartu 1935, lk. 177.

2. Maareformi põhjused Eestis.

a. Poliitilised põhjused.

Maareformi ette võttes oli Asutava Kogu esimeseks ning tähtsamaks sooviks maarahva ebaloomulikku seisukorda likvideerida. Eesti rahvas on alati olnud põlluharija rahvas, kuid aegade jooksul oli maa väevõimuga võõraste kätte kistud, rahvas ise, endine peremees, sellest lahti kangutatud. Sel tagajärjel oli 2/3 maa rahvastikust maata. Osa maast oli küll ostu teel tagasi saadud, kuid üle poole maast oli veel võõrastes kätes, osalt kasutamata, kuna rahvas maa puuduse pärast oli sunnitud väljarändama. Välismaale väljarännanud eestlaste arvu arvatakse 500 000 - le²⁶⁾.

Meil olid üksikud mõisad suuremad kui mõni väike vürstiriik Lääne-Euroopas (ulatudes üle 40 000 ha). Peale selle koondusid mitmed mõisad üksikute perekondade kätte (Stakelbergid omasid 44, Ungern-Sternbergid - 33 jne.), üksikuile kuulus kuni 10 mõisa.²⁷⁾

Säärane olukord ei võinud enam edasi kesta. Maanälja kustutamine, maaandmine tagasi otsestele harijatele, ühtlasi ajaloolise ülekohtu heakstegemine, see oli maa-uenduse esimeseks ülesandeks. Siia juurde seltsib veel senise feodaalkorra likvideerimine ja valitseva aadliseisuse kahjutuks muutmine. Umbes samuti ütles tolleaegne peami-

27) Luiga, G., Die neue Agrarverfassung in Esti, Tartus, 1942 lk. 18.

26) Pool, Th., op.cit., lk. 8.

nister O. Strandmann esimesel maareformi lugemisel juulis, 1919.a., et olev feodaalkord ja võim, mida vähesed suurmõisnikud omavad, peab kõrvale toimetatama²⁸⁾. Samuti avanes maareformiga rida põllumajanduslikke rikkusi tööle ja kapitalile, mis senini olid kasutamata seisnud. Siia kuuluvad määratu suured põllumajanduslikult varem kasutamata maa-alad, mille asustamisele nüüd on asutud.

b. Sotsiaalsed põhjused.

Kui Asutav Kogu asus maareformi seaduslike aluste väljatöötamisele, oli Eesti pääsenud äsja lühikest aega kehtinud kommunistlikust korrast, kus juba maa oli kuulutatud rahva ühiseks omanduseks. Kuid sellist maa omandamist ei pooldanud enam eestlasist. Kõik tollal esinevad poliitilised parteid pooldasid maareformi, lahkarvamusi tekitas ainult maareformi läbiviimise kord ja ulatus. Suurmaapidamised sellisel kujul pidid kaduma. Neid pidid asendada väiketalundid. Ainult selliselt oleks saanud rahuldatud kõik senised maatamehed. Käsilolev sõda nõudis, et kõik rahvakihid oleks koondunud ühte võitlusse punase Venemaa vastu. Selle saavutamiseks pidi valitsus tagama soodsa äraelamise võimaluse peale sõda maaproletariaadile, kes moodustas enamiku meie elanikkonnast. Kuna meie tööstustegevus tollal oli surutud väga kitsasse raamesse, siis ainuke reaalne lubadus võitlejaile oli maaandmine pärast sõja lõppu. Et maanälg oli suur, siis maatamehed, kes polnud veel omariikluse mõttega läbi imunud, tunnetasid hüve-

28) Otto Korfes, op.cit., lk. 91.

sid, mida pakub oma maalapp ja ühinesid Eesti kaitsjatega. Maareformi põhimõtted - maa peab Eestis kuuluma sellele, kes seda harib; Eestis haritav maa peab kuuluma eestlastele - rahuldab iga töötajat ja mõtlejat inimest, kes senini olid tunnud ennast olevat ülekohtuselt kõrvalelükatuna maavaldusest. Sotsiaalne põhjus maareformiks oli seega tollal eriti akuutne, sest maareformiga taotleti kõige õilsamaid eesmärke: kaotada teravad vahed maavaldajate ja maatameeste vahel, ühendada eestlasi ühiseks tervikuks võitluseks välise vaenlase vastu ja kindlustada sotsiaalselt võimalikult laialdasi hulkasid elatisvõimlusiga omal maalapil.

c. Majanduslikud põhjused.

Üheks tähtsamaks küsimuseks maaseaduse väljatöötamise ajal oli talumaade otstarbeka suuruse ehk optimaalsuse küsimus. Kas eelistada põllumajanduses suur- või väikekäitist, see küsimus on olnud aegade jooksul majanduspoliitika tüliõunaks ja ühtlasi veel lõplikult selgitamata.

Põllumajanduskäitiste liigitus suurusklassidesse territoriaalse suuruse järgi võib meid viia absurdumini. "Kes tahaks määrata põllumajandusliku talundi suurust palja maaala suuruse järgi, see peaks nimetama mõnikord metsikuil jahimail mitmete ruutmilide suveräänseid omanikke, kes aga tõeliselt vagabundid on, esimese järgu mõisaomanikeks"²⁸⁾

28) W. Roscher, vrd. A. Skalweit, Agrarpolitik, Handbuch der Wirtschafts- und Sozialwissenschaft, XVII Band, Berlin und Leipzig, 1923, lk. 200.

Aereboe järgi²⁹⁾ ei olene käitise suurus põllumajanduses mitte üksinda maapinna suurusest vaid ka tööjõust ja inventarist. Seega ei saa lähtuda põllumajanduskäitiste rühmitusel territoriaalsest suurusest, vaid tuleb lähtuda majanduslikust põhimõttest.

Dogmaatiline tüli, kas eelistada suur- või väikekäitist põllumajanduses, on sama vana kui majandusteaduse. Merkantilistid ja kameralistid, eesotsas Mirabeau, Adam Smith, J.B. Say j.t., pooldasid väikemaapidamist, kui suurema rahvastiku mahutamisvõimega ja intensiivsema majandamisega käitisevormi. Hüüdlauseks oli: "Ühegi riigi territoorium ei saa liialt jaotatud olla"³⁰⁾.

Füsiokraadid, eesotsas Qesnay'ga ja hiljem ka Arthur Young, kaitsesid suurmaapidajaid, kui ainsaid puhastoogi saajaid. Nende mõju kandus Albert Thaer' i kaudu ka Saksamaale, kuid Thaer muutis oma seisukoha hiljem väikemaapidamise kasuks³¹⁾.

Edasi lakkab teatud määral suurmaapidamise eelistamine, mis asendub suur- ja väiketalundite segu propageerimisega Friedrich List'i, W.Roscher'i ja Aereboe'ga eesotsas. "On loomulikke tingimusi, millistes põllumajanduslike suurkäitiste sisseseadmine üldse ei sobi, ja teisi, millistes väike- ja keskkäitiste majanduslik ülekaal nii suur on, et suurmaapidamise sisseseadmine võimalik on vä-

29) Aereboe, Agrarpolitik, Berlin 1928, lk. 216.

30) A. Skalweit, op.cit., lk. 210.

31) A. Skalweit, op.cit., lk. 212 jj.

ga madalate töötasude juures, või siis küsimusse võib tulla, kui tegeletakse üsna teiste mittemajanduslike vaatepunktidega" ³²⁾.

Viimasel ajal on hakatud ikka enam kaitsma väikemaapidamist (M. Sering, E. Laur, Rau, Keup j.t.) .

Sotsialistid, eesotsas Marx'i, Engels'i ja Kautsky'ga, on suurmaapidamise pooldajad. K. Marx väitis ³³⁾, et suurmaapidamise võistlus hävitab aja jooksul väikemaapidamise. Väikemaapidamine olevat vaid üleminekuaja nähtus ja kui kapitali kontsentratsioon, ulatusliku spetsialiseerumist, tööositust ja mehhaniseerimist takistav majapidamisvorm määratud hävimisele. Sotsialismi teise esindaja K. Kautsky järgi säilib väikemaapidamine vaid ületöötamise ja alatoitluse tõttu. ³⁴⁾ Kautsky arvates on väikemaapidamine "asi", millega on tehtud juba lõpparve.

"M. Augi - Laribi ütleb, et niihästi suur- kui ka väikepõllupidamisel on omajagu häid külgi, kuid ajajooksul saab väikepõllupidamine suurpõllupidamise eest taganema, sest ta ei saa tehnika arengut sel mõödul oma kasuks tarvitada, kuidas see suurpõllunduses võimalik on" ³⁵⁾.

Sotsialistide õpetuse kohaselt oleks pidanud väikemaapidamine kiirelt tagasi minema. Otse selle vastu on väiketalundite arv hakanud, eriti peale ilmasõda, suurmaapidamise arvel kiiresti kasvama. Marksistid käsitasid põllumajandust analoogiliselt tööstusega. Juba osa sotsia-

32) Aereboe, op.cit., lk. 223.

33) K. Marx, Das Kapital, III Bd., II osa, lk. 341, 342.

34) K. Kautsky, Die Sozialisierung der Landwirtschaft, Berlin 1921, lk. 41 jj.

35) Buck, W., Rahvas ja maa, Tartus, lk. 89.

liste, nn. revisionistid, leidsid, et ei saa samastada põllumajanduslikku toodangut tööstustoodanguga, kuna vabriku tootmine on mehhaaniline protsess, põllumajanduslik tootmine suuremalt osalt orgaaniline protsess³⁶⁾. Samale seisukohale on asunud ka rida teisi õpetlasi, nagu prof. Holldack j.t.³⁷⁾.

Suur- ja väikekäitise hüvesid ja pahesid tuleb vaadelda kahest seisukohast: käitismajanduslikust ja rahvamajanduslikust. Käitismajanduslikust seisukohast hindame seda kasu, mida käitis jõudleb oma omanikule või käitisjuhile, või neile otseselt või kaudselt, kuna rahvamajanduslikust seisukohast lähtudes peame silmas seda kasu, mida käitised jõudlevad kogu rahva hea käekäiguks³⁸⁾.

Vaatleme esiteks esimesest seisukohast.

Käitise tulemused olenevad esijõones temas töötajaist, eesotsas käitisjuhiga. Väikekäitises on käitisjuht esimene tööline, kuna käitisjuhi tegevus nõuab talt vähe aega. Seepärast saab ta end pühendada täielikult suurima majanduslikkuse saavutamiseks. Seevastu suurkäitises on juht täielikult käitise juhtimisega seotud, sellega suurendades sotsiaalset vahet enda ja tööliste vahel, mis omakorda raskendab käitise majandusliku tulemuse jälgimist³⁹⁾.

36) E. David, Sozialismus und Landwirtschaft, II Aufl., 1922, lk. 44.

37) Talundite kujunemine, op.cit., lk. 110.

38) K. Inno, Suur- ja väikekäitis põllumajanduses, Majandus- teaduslik ajakiri I, Tartus 1931, lk. 123.

39) Aereboe, vrd. K. Inno, op.cit., lk. 123.

Suurkäitise üheks paremuseks peetakse tööjaotust ja tööühendust; ta vajab vähem tööjõudu sama suure maaala kohta kui väikekäitis. Saksamaal kasutati 1907.a. 100 ha põllupinna kohta tööjõudu alla 0,5 ha taludes 560,2; 5 - 20 ha - 44,1 ja 100 ha - 17,5 inimest⁴⁰⁾.

Suurkäitisel ei lähe suhteliselt kaduma niipalju maad teede ja piiripeenarde läbi kui väikekäitisel. Pohl on välja arvestanud, kui võtta piiri laiuseks 12,5 sm ja krunt nelinurk on, siis läheb kaotsi:⁴¹⁾

Ühe külje pikkus	Põllu suurus	
400 m	16, 00 ha	12,50 m ²
200 "	4, 00 "	25,00 "
100 "	1, 00 "	50,00 "
50 "	0, 25 "	100,00 "

Kuid tegelikus elus omab see paremus hulga väiksemat tähtsust kui ajakaotus, mis seotud suurkäitiste laialdas- te maa-aladega. Suurkäitises ei lähe suhteliselt niipalju kapitali ehituste peale kui väikekäitises. Kollmann sai Oldenburgi suurhertsogiriigis 1869-1893.a. järgmise vahekor- ra hoonete väärtuse ja liikumata vara vahel⁴²⁾: 0,5-1 ha - 69,11:30,89; üle 50 ha - 8,26:91,74.

Suurkäitises saab paremini masinaid kasutada, mis töö odavamaks teeb. Ühe aakri nisupõllu kultiveerimiseks läks Ameerikas 1829.a. tarvis 3 töolist; igauks sai 50 centi päevas. Rakendades samale tööle aurujõul töötava masina, oli samuti 3 töolist tarvis, kes kokku said 8,5 dollarit.

40) K. Kautsky, op.cit., lk. 49.

41) Hainisch, M., Die Landflucht, Jena 1924, lk. 77.

42) Hainisch, M., op.cit., lk. 79.

Kuid sellegipärast oli masinatöö odavam, kuna ta kogu töö veerand tunniga ära tegi.⁴³⁾ Samuti ei lähe masinatööga midagi kaduma, kõike saab korralikult reguleerida.

Ka väikekäitistel on masinate kasutamine võimalik ühienemise teel. "Põllumajanduslikud tootjate ühistud ühendavad tehnilised ja kaubanduslikud suurkäitise hüved väikekäitise psühholoogiliste hüvedega"⁴⁴⁾. Seega on väikekäitisel suur paremus võrreldes suurkäitisega. Väikekäitis on loomapidamises ees suurkäitise ees, mida näitab E. Laur⁴⁵⁾. Ta viib kõik loomad üle suurkariloomale = 0,75 hobust=1 kariloom= 10 lammast = 4 siga = 12 kitse. 100 ha kohta tuleb 2-5 ha - 130,8 looma, üle 100 ha - 46,4 looma. Eestis tuli 100 ha tulundusmaa kohta loomi (1930-1937)⁴⁶⁾:

väikejalundites	55,92	suurloomaühikut
normaaltalundites	43,03	"
täistalundites	36,95	"
suurtalundites	30,95	"

Seega mida väiksem on meil talund, seda rohkem kasvatatakse loomi.

Konjunktuaari kõikumiste seisukohalt on väikekäitis kriisikindlam, ta ei olene niipalju turust kui suurkäitis.

Nagu eelnevast näeme, on nii suur- kui väikekäitisel käitismajanduslikult oma hüved ja pahed. See ongi olnud

43) K. Kautsky, op.cit., lk. 42.

44) E. David, op.cit., lk. 689.

45) M. Hainisch, op.cit., lk. 159.

46) F. Sööt, Töönõudlus Eesti põllumajanduses, Konjunktuaari-instituudi uurimusi nr.5, Tallinn 1938, lk. 113.

põhjuseks, miks kumbki suurusklass ei ole pääsenud täiel määral maksvusele. Nägime ka, et suurkäitise paremused ei ole enam üksinda tema kasutada, vaid need on peaaegu täielikult saavutatavad ka väiketalupidajaile.

Rahvamajanduslikult huvitab küsimus, mida pakuvad üksikud erisuurusega talundid rahvamajandusele tootmise ja tarbimise kaudu. Erilist tähtsust tuleb omistada põllumajanduslikule rahvastikule, kui osale tarbijaskonnast. M. Seering väidab, et maa rikkus ja jõud peitub tema rahvastikus, ja selle väärtuslikumaks osaks on põlluharijad; sõltumatud talupojad on kõikjal ühiskonna põhitoed ja tõelise vabaduse sõbrad⁴⁷⁾. Riiklikust seisukohast on soovitatav, et oleks rohkem maarahvast, sellelt seisukohalt on eelistatavam väiketalund, kuna ta mahutab rohkem loo-le ha kui suuratalund.

Nii oli elanike arv Eestis, redutseeritult loo ha - le põllumajandusmaale, 1939.a. suurusrühmadelt järgmine⁴⁸⁾:

1 - 5 ha -	112	30-50 ha -	14
5 -10 " -	51	50-100 " -	11
10 -20 " -	29	üleloo " -	9
20 -30 " -	20		

Nagu tabelist ilmneb, on väiketalundite osatähtsus rahva mahutavuse seisukohalt palju suurem kui suuratalundel.

Rahvamajanduslikust seisukohast tähtsaim nõue põllumajandusele on suurima kogutoogi saavutamine - kogutoogist oleneb rahva ja riigi hea käekäik ja võim. Ka sellelt seisukohalt on eelistatavam väiketalund. Sellel alal on

47) K. Inno, op.cit., lk. 133.

48) Talundite kujunemine, op.cit., lk. 113.

teostanud uurimusi E. Laur, Mührer j.t. Mührer näitab, et väiketalundi kogutoodang ha-lt on absoluutselt suurem kui suurtalundis. Iga ha kohta tuleb väiketalundis: põllutoodang 92,30 RM (34,7%), karjaproduktid 173,90 RM (65,3%), kokku 266,20 RM (100,0%). Suurtalundis vastavalt 157,40 RM (73,6%) ja 56,50 RM (26,4%), kokku 213,90 RM (100,0%)⁴⁹⁾.

Eestis oli 1930-1937.a. maaviljustoodang ha-lt sü-des⁵⁰⁾

väiketalundeis	1320
normaaltalundeis	1135
täistalundeis	999
suurtalundeis	1002

Veise- ja loomapidamise kogusaak suurloomaühiku kohta⁵¹⁾
kroonides (1930-1937)

alla 20 ha	119,30
20- 30 "	114,69
30- 50 "	102,38
üle 50 "	104,17

Esitatud tabeleist ilmneb, et mida väiksem on talund, seda suurem on nii maaviljustoodang ha-lt kui ka loomapidamise kogusaak ühe suurloomaühiku kohta.

Eelmiste põhjal võime öelda, et väikekäitis on ka rahvamajanduslikust seisukohast ühiskonnale ja riigile kasulikum kui suurkäitis.

Kokkuvõttes võime öelda, et nii suur- kui ka väikepõllundusel on oma hüved ja pahed. Kuid nagu juba eelpool mainitud, on viimasel ajal ikka enam hakatud pooldama väikekäitist suurkäitisele põllumajanduses.

49) M. Hainisch, op.cit., lk. 133,134.

50) F. Sööt, op.cit., lk. 12.

51) F. Sööt, op.cit., lk. 13.

3. Maareformi õiguslikud alused.

Eesti maareformi õigusliku aluse moodustab Asutava Kogu poolt 10. oktoobril 1919. a. (RT 19, 79/80) vastuvõetud maaseadus, 1925. a. väljaantud Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seadus (RT 25, 109/110), ning võõrandatud maade eest tasu maksmise seadus 1926. a. (RT 26, 26). Lisaks neile on antud hulk täiendavaid seadusi ja määrusi.

Juba varem, kohe peale Saksa okupatsiooni lõppu, ilmus rida seadusi ja määrusi maakorralduse alal. Tähtsamad neist on Maanõukogu poolt 27. novembril, 1918. a. antud määrused mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maaolude esialgse korralduse kohta (RT 18, 5), Ajutise Valitsuse määrused mõisade korratu majapidamise ja laastamise asjus (RT 18, 10 ja 19, 15), Ajutise Valitsuse määrus hinnata maa andmise kohta sõdureile (RT 18, 9) ja Ajutise Valitsuse poolt 17. II 1919. a. antud seadus rüütelkonna mõisade Eesti Vabariigi omanduseks tunnistamise kohta (RT 19, 11).

Nende seaduste ja määruste põhjal tunnistati riigi omaks Eesti Vabariigi territooriumil asuvad Vene riigile ja kohalikule rüütelkonnale kuuluvad mõisad ja maad, korraldati järelvalve eramõisade majapidamiste üle, võimaldades korratute majapidamiste ülevõtmist riigi hoolekandele.

Sisuliselt olid need seadused ja määrused ettevalmistavad korraldused suurele maakorraldusele. Nende ülesandeks oli kindlustada rahva varanduse alalhoidu maaküsimu-

se otsustamiseni Asutava Kogu poolt ja kaitsta näljahädaohu eest⁵²⁾. Kuid ühtlasi oli nendega ka tulevase maakorralduse siht ära määratud, kuna Maanõukogu määrusega 27.nov. tehti Põllutöoministeeriumile ülesandeks maameeste maaga varustamiseks eeltöid tegema hakata ja Aju-tise Valitsuse 20.dets. määrusega lubatakse kodanikele, kes väerinnal vahvust üles näitavad või vigastada saavad, samuti ka langenud kaitsjate perekondadele tasuta maad riigile ülevõetud maade isiklikuks tarvitamiseks.

Maakorralduse vajadus oli nii suur, maanälg nii terav, et mõisade jagamine algas juba 1918/19 aastate talvel, seega veel enne kui anti põhiline korraldus maareformi teostamiseks - maaseadus. Maaseadus koosneb kahest peaosast: esimesega riigistatakse riikliku maatagavara loomiseks suurmaapidamised, teiseга määratakse riigi maatagavara kasutamise kord.

Maaseaduse põhjal võrandati riikliku maatagavara loomiseks riigi omanduseks kogu Eesti Vabariigi piirides olev suurmaaomandus, ühes kõige selle päralt oleva kõlbliku põllumajandusliku inventariga, olgu viimane mõisa omaniku, -pidaja või rentniku päralt. Väljavõtte moodustasid: linnade, heategevate ja teaduslike asutiste, maakondade ja valdade päralt olevad mõisad ja maad, maatükid, kui nad ei olnud rüütlimõisade omanike päralt, ning surnuaia-maad, kirikute ja kloostrite alune pind ühes tarviliku õuemaaga.

52) T. Sinberg, op.cit., lk. 41,42.

Põllumajanduslikust inventarist jäeti maaseadusega puutumata mõisarentnike päralt olev ühe mõisa inventar ja kirikumõisade ja -maade pidajate inventar. Ka endistele võõrandatava maa pidajaile jäi osa inventari alles, juhul kui nad maad harimiseks said.

Maaseadus haaras ainult Vana-Eesti territoriaalalal olevad suurmaapidamised. Rahulepingu põhjal liideti Eesti Vabariigi külge endiste Peterburi ja Pihkva kubermangude osad, kus maaküsimus oli paiguti ^{teravamgi} kui sisemaal. Nende maa-alade korraldamiseks anti välja Riigikogu poolt täiendav seadus (RT 22,89) .Selle seadusega võõrandati riigile kõik nimetatud maakondades olevad üle 75 tiinu suured maaomandused, kusjuures igale endisele omanikule alles jäeti 50 tiinu kõlbulikku maad, Võõrandamisele kuulus Petserimaal 31 üksust 4338,67 tiinuga ja Narva taga 16 üksust 22 472,52 tiinuga, kokku 47 üksust 26 811,19 tiinuga⁵³⁾.

Maaseaduse alusel riigistati koos mõisadega ka mõisaomanikele kuulunud talukohad ja mõisa maa-alal asuvad tööstusettevõtted. Endised mõisaomanikud jäid täiesti ilma maata, tühistati ka kõik võõrandamislepingud, mis sõlmiti mõisa maatükkide kohta enne maaseaduse ilmumist, vaatamata sellele, et need maatükid juba ostjate valduses olid ja nende kasutamine maaseaduse tingimusile vastas. Ka võõrandatud maade eest tasu maksmine oli maaseaduses

53) T. Sinberg, op.cit., lk. 43.

lahtiseks jäetud. Nende puuduste kõrvaldamiseks on maaseadust hiljem rea seadustega täiendatud. Maaseaduse muutmise seadustega (RT 25,95/96; RT 27, 52; RT 29,3) anti endisele omanikele tagasi: maakohad, mis olid viimase omaniku poolt omandatud enne rüütlimõisa omandamist; maakohad, mis olid eraldatud teistest mõisadest, kui nad ei sisaldanud kõlblikku maad üle 50 ha; asundustalud, mis endistele mõisaomanikele või - pärijaile kasutada antud; enne maaseaduse andmist alevite piirides asetsenud ehituskrundid; kõik tööstusettevõtete maksu alla kuulunud tööstusettevõtted ühes tarviliku maa-alaga; eellepingutega kuni 25.okt.1919.a. müüdud, kuid omandajate nimel kinnistamata maad; mõisarentnikele kuulunud ettevõtete sisseseaded. Ka kogudused said tagasi neilt võõrandatud maadest 50 ha põllumaad ja 25 ha metsa ning kõik armuadramaad. Kuid 30.nov.1926.a. seadusega (RT 26,99) vähendati kogudustele tagasiantavaid maid kuni 50 tiinuni. Maaseadusega läksid riigi omanduseks kõik Eesti riigi piires leiduvad maapõuevarad.

Võõrandatud maade eest tasumaksmise seadusega (RT 26, 26) lahendati tasu-maksmine võõrandatud maade eest. Ilma tasuta läksid selle seaduse põhjal riigi omanduseks: endised Vene kroonumaad, Vene Põllupanga maad, rüütelkondade maad, kõik mõisadele kuuluvad talu-, kvoote- ja kuuen-dikumaad, koolide ja kogukondade maad, kui need ei olnud kinnistusraamatuisse sisse kantud, kui ka nende eraisikute maad, kes Vabadussõja ajal Eesti vastu aktiivselt

võitlesid. Teistele arvestati tasu maa puhtakasu põhjal, kapitaliseerides viimast 2,66 %. Tasu makstakse pantkirjades, mis kustutatakse 55 aasta kestel võrdsetes osades võõrandatud mõisade likvideerimisest saadud tuludest.

Võõrandatud inventari eest tasu maksmine lahendati juba maaseadusega (§§ 11,12). Selle seaduse järgi võeti tasu maksmise aluseks elaval inventaril 1914.a. turuhind. Saaduste ja elutu inventari alushinnaks võeti omandamis-hind, maha arvatud vananemine.

Tähtsamaks osaks on maaseaduses põhilaused, mis määravad riikliku maatagavara tarvitamise, - nendega fikseeriti meie maakorralduse ja asundustegevuse sisu. Nende põhjal on riikliku maatagavara tarvitamisviisid ja alused järgmised⁵⁴⁾:

1. Maad võis kasutamiseks anda põliselt a) kodanikele, kes end ainult majapidamisest elatavad, ühe perekonna ja kahe hobuse töönormis, b) teistele isikutele, kes maad peavad kõrval-tööharuna, - tarbe järele, kuid mitte üle normi, mis määratud neile, kes ennast ainult majapidamisest elatavad. Põlise tarvitamise alused pidi ära määratama eriseadusega.

2. Pikaajaliseks kasutamiseks võisid maad saada hariduslikud, omavalitsuslikud, ühistegelikud, kaubanduslikud ja tööstuslikud asutisedja maaharijate artellid.

3. Üleminekuaja maatarvitus-vormina võis tarvitusele tulla maa väljarentimine üksikuile isikuile lühikeseks ajaks.

54) T. Sinberg, op.cit., lk. 45.

4. Linnade ja alevite läheduses asuvad riigimaad pidid tagavaraks jääma linnade, alevite ja nende elanike vajaduseks.

5. Riigistatud mõisade metsad jäeti puutumata riigiomandusse.

6. Maasaamise järjekorramääramine jäi omavalitsuste ülesandeks, kusjuures esimestena olid õigustatud maad saama Eesti Vabadussõjast osavõtnud kodanikud, kuna väikemaapidamistena rendil olnud maade saamiseks eesõigus oli nende maade seniseil pidajail.

7. Kehvematele maatarvitajatele oli riiklik abi ette nähtud pikaajalise kustutatava laenu näol ehituste jaoks, inventari muretsemiseks ning maaparanduseks.

8. Võõrandatud inventar pidi ostu teel väikepõllupidajaile omanduseks minema.

Üldse võõrandati maaseadusega riigile 1917 kinnisvara kogupindalaga 2 381 250 ha ehk 54,2% kogu Eesti pindalast. Maaseaduse muutmise seadusega vabastati hiljem võõrandamisest 71 875 ha. Peale redutseerimist jäi aga seega riiklik maatagavara 2 309 375 ha ehk 52,4% kogu Eesti pindalast. Sellest oli ca 1 070 000 ha põllumajanduslikku maad, 810 000 ha metsamaad ja 430 000 ha kõlbmata maad.⁵⁵⁾

Rüütlimõisade omanikelt - võõrandatud mõisade eest maksti tasu kr. 13 247 000.- . Ühes kinnisvaraga võõrandati ka elus- ja eluta inventari, ettevõtete sisseseadeid, saadusi ja külvisid, kokku kr. 2 891 000.- väärtuses⁵⁶⁾.

⁵⁵⁾ Pool, Th. op. cit., lk. 14.

⁵⁶⁾ Ibid.

4. Maareformi tegelik teostamine.

a) Riigistatud maa jagamine.

Maaseaduse põhjal jäeti võõrandatud mõisade metsad riigi omanduseks (§ 23). Põllutööministrile jäeti õigus jagamisele määrata ainult neid metsamaid, mis põllumajanduseks kõlblikud. Vastavalt sellele eraldati juba alguses kõik võõrandamisele kuuluvad metsad ning koondati Põllutööministeeriumi Metsade Peavalitsuse alla, kes need üksikuisse jaoskondadesse jagas. Osa metsi töötati üles Riigi Metsatööstuse poolt, una osa vähemate tükkidena igal aastal oksjoni teel eraisikuile müüdi. Metsade Valitsuse valdamisele on antud ka kõlbmata maad, mille ülestöötamine nõuab suuremaid kulusid.

Võõrandatud põllumajanduslikke maid kasutati asundamiseks.

Maaseadusega võõrandatud mõisade renditalud said senised rentnikud tagasi, kuid seejuures võis riik maid kruntida, kui nad mitmest üksteisest lahusolevast tükist koosnesid. Renditalumaadel asuvad hooned omandas rentnik tasuta, kui tema ise või koos pärandajaga olid talu pidanud üle 40 aasta rendivahekorra alusel. Muudel juhtudel pidi ta tasu maksma vastavalt talu rentimisajale (RT 24, 51/52).

Mõisamaadest planeeriti esmajoones nn. normaaltalud, mille suuruse ülemmääraks 50 tiinu (54,6 ha) ja millel vähemalt 10 ha põlluks kõlblikku maad (RT 20, 69/70).

Valdavas enamuses on nad 10-30 ha suured.

Normaaltalude kõrval võidi ka rajada vähemaid kohti käsitöölisile, kalameestele jne., kus põllutöö on kõrvaltööks.

Eesõigus maa saamiseks oli Vabadusristi kavaleridel, Vabadussõjas vigasaanuil ja langenute maata perekondadel. Sama seadusega anti Põllutööministrile õigus määrata kohtadele uudismaade asujaid, käsitöölisi, kalamehi ja mõisatöölisi, kes mõisas kuni tükeldamiseni teenisid.

Rajatud asunduskohad läksid nende valdaja kasutada 1925.a. Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seaduse alusel (RT 25, 109/110).

Selle seadusega jäi riigile ostu-eesõigus; riiklikust maatagavarast väljaantud maid ei või üle 50 ha ühe isiku käes olla.

Autasumaa seaduse alusel said isikud, kes maid saanud vahvuse eest valitsuse otsusel, vigastatud sõdureina või langenud sõdurite perekonnaliikmeina maa omandiks või põliseks tarvitamiseks tasuta (RT 25, 199/200). Teistele müüdi talukohad pikaajalise järelmaksuga.

Iseseisvate kohtade rajamisel suurendati ka väiksemaid kohti juurdelõigetega. Kui võimalik, anti maad naabruses olevast riiklikust maatagavarast. Juurdelõikeid on antud nii endistele ostukohtadele kui ka era-rendi- ja asunduskohtadele.

Samuti on riiklikust maatagavarast vahetatud maid eramaadega piiride õgvendamise otstarbel.

Terve rida maid on reserveeritud ka riigi enda tarveteks ning antud omavalitsustele ühiskondlikeks vajadusiks ja mitmesuguseile organisatsioonidele üldkasulike ülesannete täitmiseks. Üksikud suurmaapidamised on antud pikaajalisele rendile asutisile või endiseile omanikele. Osa suurmaapidamistest peetakse riigimõisade näol.

Omavalitsuste ja üldkasulike organisatsioonide maa-ga varustamise seaduse põhjal on väljaspool linnade ja alevite administratiivpiiride asuvad maad antud omavalitsustele tasuta, teistele aga tasu eest.

Maaseadus ei olnud kasulik mitte üksnes maarahvale, vaid ka linnadele. Kuna enne olid linnad piiratud mõisamaaga, mis ei lasknud linna piire laiendada, siis maaseadusega avanes võimalus ka linna-piiride laiendamiseks.

Peale redutseerimist riiklikku maatagavarasse jäänud 1 070 000 ha põllumajandusliku maa on asustamiseks kasutatud veel ca 130 000 ha metsa- ja soomaid. Sellest on kuni 1936.a. endisi renditalusid eraldatud 24 000 ühikut, ca 470 000 ha pindalaga. Uusi asunduskohti on rajatud 52 558 ca 600 000 ha pindalaga. Peale nende on antud väikekohtadele juurdelõikeid 33 360 ha pindalaga, riigimaid vahetatud eramaadega, tööstus- ja kaubanduskohtadeks on planeeritud 10 900 ha; mitmesugustele koolidele ja katsejaamadele ning riigimõisadeks on planeeritud 18 054 ha ; ja linnadele ja alevitele antud 10 050 ha; veel korraldamata on ca 50 000 ha. Rajatud talundeist oli

kuni 1.apr.1935.a. kinnistatud uutele omanikele 54 141 üksust. Ülejäänud kohad loodeti kinnistada lähema 2-3 a. vältel⁵⁷⁾.

b. Asunike abistamine asundamisel.

Juba enne maareformi teostamist oli osa maasaajaist iseseisvad maapidajad. Need olid endised mõisarenditalude pidajad ja kantrikud mõisamaadel. Neile tähendas maareform ainult iseseisvuse saavutamist ja vabanemist mõisa meelevaldalt. Osal maasaajaist - mõisamaadele asujail - tuli alata täiesti uut majapidamist: rajada hooned, muretseda elutu ja elav inventar, seeme ja talituskapital. Palju oli neid, kes tulid paljaste kätega, ainult hea tahtmisega ja käte tööjõu varal asunduskohtadele. Need olid: liinisõdurid-maatamehed, endised mõisatöölised, osa intelligentsist jne. Neid pidi riik abistama, et võimaldada neile kiiresti jalgu alla saamist.

Mõisade võõrandamisega läks riigile mõisade inventar, saadused ja külv, mis mõisades oli. Need jagati nüüd uutele asunikele kas puhta raha eest või võlgu. Nii pärisid asunikud mõisadest kokku 9 615 hobust ja 25 409 veist. Kuid seda oli vähe. Kaugelt suurem osa asundusteludes vajalikust inventariist töid asunikud endaga kaasa või muretsesid eralaenudega, nii et 1929.a. põllumajandusliku üleskirjutuse ajal oli 32 077 mõisamaadele rajatud asundustalus 43 447 hobust, 115 337 veist, mis ületas kaugelt

57) Pool, Th. op.cit., lk. 20 ja Maareform, kogut. Eesti, Tartus, 1926, lk. 453.

1920.a. olnud loomade arvu kõigis mõisades kokku⁵⁸⁾. Samuti oli ka elutu inventariga.

Suurem, kui inventari muretsemisel, oli riigi abi ehituste rajamisel. Endised mõisahooned jäid mõisa-südamekruntidesse, kuna väljaspool planeeritud talud pidid uued ehitused tegema. Uutele ehitajaile võimaldati riigi poolt pikaajalist krediiti ja kergendatud tingimustel metsamaterjalide saamist. Kuid ehitustestki on suurem hulk ilma mingi abita rajatud, riik andis siin toetust vaid ehituslaenude näol kr. 14 630 149.- ja soodustusi ehitusmaterjali müügi kr. 9 978 196.- kokku kr. 24 608 345.-⁵⁹⁾.

5. Hilisemaid korraldusi maareformi alal Eestis.

a) Erarendimaade võõrandamine.

Maaseadus jättis puutumata enne Maaseadust mõisadest eraldatud ja talupoe gadele müüdud maad. Nendel asus aga palju väikemaapidamisi, mis olid teoorjuse ajal asustatud tööiskohtadena, nn. vabadikkude kohad, mis harilikult maakasutajate poolt uudismaana üles haritud ja hoonetega varustatud, või hilisemal ajal tekkinud pärimise teel. Kõigi nende väikemaapidamiste olukord oli ebakindel, kuna maa kuulus taluomanikule, hooned aga maakasutajale. Seejuures puudus maakasutajal kaitse, kuna maaomanik võis teda igal ajal sundida lahkuma.

58) Pool, Th., op.cit., lk. 22.

59) Ibid.

Nimetatud väikemaapidamisi kindlustab nende senistele kasutajatele 1926.a. antud kogukonna-, asutiste- ja erarendimaade korraldamise seadus, mis muudeti 1928.a. (RT 28, 46). Selle seaduse järgi võis väljaspool linna ja alevi piiride asuvad rentnikud oma maid päriseks osta. Ka siin on talundi suuruse ülemmääraks 50 ha. Popsikoh- tade ülemmääraks on 5 ha kõlbulikku maad. Väikemaapida- mis- te võõrandamiseks on nõuetav, et neil maakasutaja poolt eluhoone ehitatud või vähemalt pool põllupinnast uudis- maast ülesharitud oleks. Saaremaal annab seadus väikema- apidajatele õiguse nõuda nende maapidamise täiendamist ümb- ruskonna talumaade arvel kuni 8 ha suuruste juurdelõigetega. Seadust toimetavad kohalikud korralduskomisjonid, kes püüavad võimalikult kokkuleppe teel eraldamisi toimetada.

Kogukonna-, asutiste- ja erarendimaad, mida soovi- ti võõrandada, oli valla komisjonidesse antud sooviavalduste järele 16 004 üksust 26 178,72 ha, kusjuures kogukonna rendimaade keskmiseks suuruseks oli 11,26 ha, asutiste rendimaadel 17,00 ha ja vabadikkude kohtadel 1,08 ha.⁶⁰⁾

Kuni 1936.a. on otsustatud eraldada ning maakasutaja- tele omandamiseks anda 10 486 rendiüksust, neist 641 ren- dikohta linnade ning asutiste maadel ja 9845 popsikohta. Tegelikult on eraldatud 3 601 rendikohta ja 12 545 ha pindalaga⁶¹⁾.

60) T. Sinberg, op.cit., lk. 53.

61) Pool, Th., op.cit., lk. 25.

b. Hinge- ja lapimaade ümberkorraldamine.

Petserimaal ja Narva jõe tagustel maadel valitses Vene kogukondlik maaomandamise süsteem - hingemaapidamine. Maa kuulus seal küla-kogukondadele, kuna kogukonnaliikmeil oli selle maa kasutamise õigus eraldi või ühiselt. Maa jagati siin välja siiludena maakasutajate vahel. See võimaldas ainult ekstensiivset maakasutamist. Sellepärast oli siin vajalik maade ümberkorraldamine.

Ka Päriseesti territooriumil oli paiguti maaomandus siiludes ja lappides, mis oli takistuseks majapidamiste intensiivseks kasutamiseks. Lapimaad tulid esile eriti Saaremaal, kus peaaegu kõik eramaa-omandus koosnes üksikuist väikesist maatükist, mis omanduse järgi vaheldusid. Keskmiseks maatükkide arvuks ühel majapidamisel oli 40-50 maatükki, kuid oli ka juhuseid, kus 4-5 ha suuruse talu põllumaa koosnes 70 tükist.⁶²⁾ Säärases olukorras võis maa kasutamine ainult kõige primitiivsem olla, mis omanikule vaevalt hädapärase ülalpidamise võimaldas, kuid töövaeva ei tasunud.

Nende maade viljakuse tõstmiseks oli hädatarvilik üksikute laialipaisatud maatükkide koondamine. 1926.a. ilmus maakorraldusseadus (RT 26,23), mille järele sünnib lapimaade korraldamine korralduspiirkondade viisi, millede hulka arvatakse kõik maaomandused, millede üksikud osad ja lapid vahelduvad. Piirkonna moodustamine sün-

62) T. Sinberg, op.cit., lk. 54.

nib ühe asjaosalise soovil, kuid maakorralduse läbiviimiseks on tarvilik piirkonda kuuluvate maade valdajate koosoleku otsus, mis on tehtud vähemalt 1/3 nende maa- valdajate häältega, kelle maaosa kogusuurus on üle 1/3 korralduspiirkonda kuuluvast maa-alast. Uute kruntide rajamine korralduspiirkonnas sünnib asjaosaliste kokkuleppe alusel, või kui puudub kokkulepe, siis sunduslikult, kusjuures tarbekorral maahindamine ette võetakse. Uude asukohta minejaile antakse samad soodustused, mis asuni- kelegi, s.o. ehitusmaterjal ja ehituslaen.

Sama seadus käsitab eripeatükis ka hingemaade korraldamist.

Kuni 1935.a. (incl.) on korraldatud Narva jõe tagusel maaalal ja Petserimaal kokku 728 küla 12 905 talundi maad, kogupindalaga 130 719 ha. Hingemaid on jäänud veel kruntida ca 2700 talundit 15 000 ha maaalaga. Sama seaduse alusel on Päris-Eestis korraldatud lapimaid ja jagatud ühismaid kuni 1935.a. kokku 2413 talundit, 39 728 ha kogupindalaga. 63)

c. Asundustegevuse korraldamine.

Maaseadusega vaigistati suur maanälg, mis valitses meil aastakümneid enne iseseisvust, kuid maad ei jätkunud kõigile soovijaile. Et rahuldada olemasolevaid nõudmisi ja kindlustada rahva juurdekasvule maa saamist, oli vajalik muretseda uusi asundamisvõimalusi. Kuna Eesti on

63) Pool, Th., op.cit., lk. 65.

hõredasti asustatud maa, siis pole raskesti uute asunduskohtade loomiseks, pealegi kui leidub veel küllaldaselt kasutamata maaalaid. Nende ülesharimiseks on tarvis palju kapitali, mille hankimine käib asunikele üle jõu. Nende raskuste võitmiseks kehtestati 1929.a. asunduskapitali seadus (RT 29,29) ja asundustegevuse korraldamise määrus (RT 34,32). Asunduskapitali seadusega liideti kõik kapitalid, mis riik maareformi läbiviimisega investeeris ning kõik summad, mis saadi võõrandatud maade müügist ja rentimisest, asundusfondiks. Asundusfondi laekunud summadest tasuti riigi kohustusi, mis tekkisid maa-seaduse läbi (võõrandatud mõisade eest tasu maksmine jne.) ning kasutati asundustegevuseks.

Asundustegevuse korraldamise määrusega kutsuti ellu Asunduskomisjon, ja määrati kindlaks asundustegevuse põhijooned. Selle korralduse alusel sünnib edaspidine asustamine kahel teel: riigi ettevõttel ja eraviisil. Asustamine riigi ettevõttel sünnib sel teel, et riik teeb tarvilikud eeltööd teede rajamise, vee äravoolu korraldamise ja ka ülesharimise teel ning müüb siis need kohad edasi soovijaile. Eraviisiline asustamine toimub sel teel, et isik ise ostab laokile jäänud maatüki ja kasutab riigi poolt antavaid asumislaene. Asumislaenu ja ostuvõla pealt tuleb maksta 3% intresse ja 0,5% administratsioonikuluid, ning kuuluvad tagasimaksmisele 55 aasta jooksul, kusjuures esimesed 5 aastat on maksuvabad. Hiljem vähendati intresse 2% peale ja pikendati tagasimaksmise aega 60 aastale.

Sama määruse alusel nõutakse asujailt põllumajanduslikke kogemusi, ka teatavat varandust sissemaksu teostamiseks. Kui maasoovijaid on rohkem kui uusi talundeid, valib asunduskomisjon asunikud, võttes arvesse eelnimetatud tingimusi.

Kuni 1938. a. kasutati asundustegevuseks 44 581 ha maad, millest 15 169 ha oli eramaa ning ülejäänud osa ülesharimata metsamaa⁶⁴⁾. Uued talundid olid enamasti ühe perekonna talundid, mille keskmiseks suuruseks oli 15,5 ha⁶⁴⁾.

III Lõppkokkuvõte.

1. Maareformi tulemusi.

Maareform on toonud esile põhjapanevaid muudatusi meie agraroludes. Senine domineeriv suurmaapidamine kui ka hingemaapidamine on peaaegu täielikult kadunud. Selle asemele on astunud üle loo ooo uut väikemaapidajat, lisaks seniseile väikemaapidajaile, muutes Eesti täielikult väikepõllupidajate maaks.

Enne maareformi oli Eestis väikemaaomandusi 53 246 talundit, maareformiga muudeti endiseid rendi-, popsi- ja hingemaatalundeid iseseisvaks kuni 1935. a. 48 870 talundit ja maareformi tagajärjel tekkis uusi talusid 57 553, kõik kokku 159 669 talundit.⁶⁵⁾

64) Asundusameti aruanne 1938. a.

65) Pool, Th., op.cit., lk. 27.

On arusaadav, et säärased põhjapanevad muudatused agraarstruktuuris pidid tooma kaasa ka muutusi maamajanduslikus elus. Kuna rida põhjapanevaid reforme kiires tempos läbi viidi, siis leidis ka neid, kes midagi head maareformist ei lootnud. Isegi ennustati majanduslikku kokkuvarisemist. Kuid see oli varane hinnang. Nii on muutunud meil põllumajanduslikud välisturud; endise Peterburi turu asemel, kuhu läksid meie põllu- ja karjasaadused, tuli orienteeruda läände, mis nõudis põllumajanduse täielikku ümberkorraldust turgude suhtes ja sellega pidurdas ka põllumajanduslikku arengut. Üksikud välisturud, näiteks piirituseturg, on peaaegu täiesti kaduma läinud. Need ümberkorraldused mõjusid pidurdavalt põllumajanduslikule arengule. Kuid sellegi peale vaatamata ei ole Eesti põllumajanduslikus toodangus tagurpidimine olnud, jättes välja kriisiaja.

Vaadeldes põllumajandusliku kogutoodangut, paistab silma kogutoodangu tõus. Kui võtta 1922/23.a. kogutoodangu indeksiks 100,0, siis on 1934/35.a. kogutoodangu indeks 130,4, näidates kogu aeg pidevat arengut⁶⁶⁾. Muidugi ei saa seda tõusu panna üksinda maapiinna produktiooni asvule, vaid suurem osa sellest langeb põllupiinna suurendamisele ja uute maade juurdevõitmisele põllumajanduses.

Nii oli talundite maa üldsuurus 1939.a. 3 179 438 ha - 1929.a. 3 093 749 ha vastu, seega suurenenud lo aasta

66) Pool, Th., op.cit., lk. 29.

jooksul 85 688 ha.⁶⁷⁾ Suurmaapidamiste kaotamine maareformi läbi ja nende asendamine väiketalunditega on pannud aluse meie koduloomade kasvatusesele, mis iseseisvuse kestel on kiiresti tõusnud. Järgnev tabel näitab koduloomade arvu kasvamist iseseisvuse ajal, kusjuures võrdluseks on toodud 1913.a. andmed:⁶⁸⁾

	Hobused	Kariloomad (t u h a n d e t e s)	Lambad	Sead
1913	164,5	478,5	518,4	274,5
1920	164,7	442,3	530,7	260,7
1922	198,8	527,4	744,9	272,3
1923	209,8	512,6	665,9	338,4
1924	208,1	502,2	608,6	287,5
1925	223,7	555,3	719,8	338,6
1926	226,4	599,1	666,0	333,1
1927	229,5	633,9	666,7	354,4

Nagu tabelist ilmneb, on meie koduloomade arv tugevasti suurenenud, võrreldes 1913.aastaga, mis tuleb panna suurmaapidamise väikemaapidamisega asendamise arvele. Veel ulatuslikum on maareformi sotsiaalne ja poliitiline tähtsus. Sellega on põhjalikult ümber kujundatud meie rahva sotsiaalne struktuur ja lõplikult otsustatud, kes siin maal on peremeheks ja valitsejaks. On pühitud juhtivalt kohalt vanadusest kurdiks ja pimedaks jäänud maa-aadel ja esile nihkunud meie riigi stabiilsuse kandjaks järjest ühtlasemaks kujunev kahekordistunud vabade talupoegade kiht.

Ühtlasi on kadunud endine vaimselt ja majandusli-

67) Talundite kujunemine, op.cit., lk. 129.

68) Otto Korfes, op.cit., lk. 119.

kult armetuim mõisamoonaka seisus, on tunduvalt kokku kii-
vanud rahutu maatameeste mass, ning on kaotatud maanälg,
mis varem on paisanud sajadtuhanded Eesti jõulist töörah-
vast jäädavaks üle kodumaa piiri.

Kuigi maareform on nüüd juba viidud lõpule, on ta
jätnud meile nagu iga suur võit veel kümneteks aastateks
palju tööd ja ülesandeid, tema läbi saavutatud ühiskond-
likke ja majanduslikke võimaluste lõplikuks kättevõit-
miseks ning selle suure võidu kindlalt käeshoidmiseks.
Siis näeme täies suuruses, mida Eesti riik ja rahvas on
maareformiga saavutanud.

T e e s i d.

1. Maareform on maavaldamise seaduslike aluste muutmist ning põllumajanduslikult kasustatava maa ümberjagamist taotlev reform.
2. Maareformiga taotleti Eestis kõige õilsamaid eesmärke: kindlustada sotsiaalselt võimalikult laialdasi hulkasid elatusvõimalustega omal maalapil.
3. Väiketalund on rahvamajanduslikust seisukohast lähtudes kasulikum kui suurtalund, sest väiketalundi kogutoodang ha-lt on suurem kui suurtalundil, samuti mahutab väiketalund suhteliselt rohkem inimesi kui suurtalund.
4. Maareformiga loodi 52 194 asundustalu, maaalaga 962 774 ha, seega keskmine asunikutalundi suurus on 18,5 ha.
5. Maareformi sotsiaalne ja poliitiline tähtsus seisneb selles, et ta näitas, kes on meie maal peremees ja valitseja; pühkis juhtival kohalt degenererunud maa-aadli, kaotas vaimselt ja majanduslikult mahajäänuma kihi - mõisamoonaka - ja nihutas esile meie riigi stabiilsuse kandjaks vabade talupoegade kihi.

=====

O s u n d a t u d t e o s e d:

1. Aereboe, Agrarpolitik, Berlin 1928.
2. Asundusameti aruanne 1938.a.
3. Buck, W., Rahvas ja maa, Tartus.
4. David, E., Sozialismus und Landwirtschaft, II Aufl.,
1922.
5. Eesti Entsüklopeedia, k/ü Loodus, 1937.
6. Freese, H., Nationale Bodenreform, Berlin 1926.
7. Hainisch, M., Die Landflucht, Jena 1924.
8. Inno, K., Suur- ja väikekäitis põllumajanduses,
Majandusteaduslik ajakiri I, Tartus, 1931.
9. Kautsky, K., Die Sozialisierung der Landwirtschaft,
Berlin 1921.
10. Luiga, G., Die neue Agrarverfassung in Esti, Tar-
tus, 1924.
11. Pool, Th., Maareform, Kogut.Eesti, Tartus, 1926.
12. Pool, Th., Maa-uuendus Eestis ja selle tulemusi,
Fenno-Ugrica W.A., Tallinn, 1936.
13. Sering, M., Die agrarischen Umwälzungen im ausser-
russischen Osteuropa, Sammelwerk, Berlin
und Leipzig 1930.
14. Sinberg, T., Ülevaade maakorraldusest Vabariigi
esimesel aastakümmel, Agronoomia nr.2
1928.
15. Skalweit, A., Agrarpolitik, Handbuch der Wirtschafts-
und Sozialwissenschaften, XVII Band,
Berlin und Leipzig 1923.

16. Strakosch, S., Das Agrarproblem im neuen Europa, Berlin 1930.
17. Sööt, F., Töönõudluä Eesti põllumajanduses, Konjunkturi-Instituudi uurimusi nr.5, Tallinn 1938.
18. Talundite kujunemine, Konjunktuur nr.64/65, 1940.
19. Uluots, Jüri, Grundzüge der Agrargeschichte Estlands, Tartu 1935.
20. Seadused ja määrused:
 1. Asunduskapitali seadus, RT 29,29.
 2. Asundustegevuse korraldamise määrus, RT 34,32.
 3. Autasumaa tarvitamise seadus, RT 25,199/200.
 4. Kogukonna-, asutiste- ja erarendimaade seaduse muutmise seadus, RT 28,46.
 5. Maaseadus, RT 19,79/80.
 6. Maaseaduse täiendamise seadus, RT 25,95/96.
 7. Maaseaduse täiend. ja muutmise seadus, nr.2, RT 27,52
 8. Maaseaduse muutm. ja täiend. seadus nr.3, RT 29,3.
 9. Maaseaduse laiendamise seadus Narvataguste ja Petserimaa maaalade peale, RT 22,89.
 10. Maaseadusega võõrandatud maadel asuvate väike- talude rendivahekorra uuend. seadus, RT 24,51/52
 11. Maaseaduse §§ 15,20,22 muutm. seadus, RT 24,51/52
 12. Maakorraldusseadus, RT 26,23.
 13. Määrus mõisamaade kontrolli alla võtmise ja maa- olude esialgse korralduse kohta, RT 18,5.
 14. Määrus mõisade korratu pidamise ja laastamise kohta, RT 18,10 ja 19,5.

15. Määrus hinnata maaandmise kohta sõdureile, RT 18,9.
16. Riigimaade põliseks tarvitamiseks ja omanduseks andmise seadus, RT 25,109/110.
17. Rüütelkonna mõisade Eesti Vabariigi omanduseks tunnistamise seadus, RT 19,11.
18. Võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus, RT 26,26.

.....000.....